

³⁰ Макар В. Канадські українці: їх кількість і сучасне становище // II Міжнародний конгрес українських істориків: Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог, 2006. – Т. 2. – С. 171.

³¹ З власних записів під час роботи VIII Світового конгресу українців у Києві 18-21 серпня 2003 року.

³² VIII Світовий конгрес українців. Звіти 1998 – 2003. – Київ, 2003.

³³ Там само. – С. 193-214, 220-246 та ін.

³⁴ Там само. – С. 215-217.

³⁵ Світовий Конгрес Вільних Українців // Енциклопедія Українознавства. – Львів: НТШ, 1998. – Т. 7. – С. 2727-2728.

³⁶ VIII Світовий конгрес українців. – С. 207-214; Yuzuk P. For Better Canada. – Toronto: Ukrainian Echo, 1973.

³⁷ Див.: VIII Світовий конгрес українців..., а також: У майбутнє – в ім'я України! Матеріали III Всесвітнього форуму українців. – Київ, 2001.

НАТАЛІЯ БАРАНОВСЬКА
Інститут історії України НАНУ
Київ

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ І ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ДІАСПОРІ

Аварія, яка сталась на атомному реакторі 4-го енергоблоку Чорнобильської АЕС 26 квітня 1986 р. на багато років визначила зміст і якість життя населення як забруднених територій (а забруднено майже 9 відсотків території України¹), так і всього українського суспільства. Інформація про трагедію, яка тоді розпочалась і продовжується досі, на початковому етапі, в умовах тоталітарної радянської держави СРСР, була закритою від громадськості всередині країни. Однак за її межами про подію на атомній електростанції було відомо вже 27 квітня². Замовчування владними структурами СРСР інформації про аварію, намагання применшити її масштаби та вже відомі наслідки спровокували зливу звинувачень на їх адресу, загострення ідеологічного протистояння двох суспільно-політичних систем у біполярному світі другої половини XX століття.

Діяльність громадських організацій діаспори після аварії на Чорнобильській АЕС ще ніколи не була предметом суспільствознавчого дослідження. Джерелом вивчення їх активності в першій післяаварійній час стали матеріали архіву СБУ та колишніх партійних архівів у Москві та Києві.

Цікавим, але досить специфічним, враховуючи політичне неприйняття закордонними українцями радянського ладу на території Украї-

ни, джерелом вивчення проблеми є періодика, що виходила в українській діаспорі Європи та Америки. Як приклад європейських видань можна взяти продукований Українською видавничою спілкою у Лондоні суспільно-політичний і науково-літературний щомісячник “Визвольний шлях”, який протягом 1986 – 87 рр. неодноразово звертався до події в Україні³. В наступні роки тут публікувалися матеріали до річниць трагедії⁴, як трибуну використовували його шпальти представники опозиційних громадських організацій України⁵. Друкувалась тут і чорнобильська поезія, створена авторами як з діаспори, так і українськими⁶.

Іншим прикладом сприйняття українцями трагічної події на ЧАЕС та дій державного керівництва за кордоном стали публікації в журналі “Сучасність: Література, мистецтво, суспільне життя”, який видавався у Мюнхені та Нью-Йорку. При всіх намаганнях об’єктивного висвітлення проблеми⁷, тут у 1987 р. № 2 було опубліковано відверто пропагандистський матеріал – повідомлення про покарання, розстріли та примусову працю в Чорнобилі.

Таким же цікавим джерелом вивчення чорнобильської проблеми і, зокрема, її сприйняття українцями Америки, можуть бути видання Союзу Українок Америки, Українського Народного Союзу, Управи Українського Патріархального Світового Об’єднання і Крайової Управи Українського Патріархального Товариства, які видавались у Нью-Йорку. Видання “Наше життя” Союзу Українок Америки у Нью-Йорку неодноразово зверталось до цієї проблеми, наголошуючи на протяжності наслідків катастрофи, їх трагічності та акцентуючи увагу на долі народної культури Полісся⁸. У 1989 р. Управа Українського Патріархального Світового Об’єднання і Крайова Управа Українського Патріархального Товариства у Нью-Йорку опублікувала інформацію про увагу до чорнобильської проблеми в світі, зокрема в Італії⁹, а в рік її десятиї річниці Альманах Українського Народного Союзу, що також виходив у Нью-Йорку, приділив чорнобильській проблемі особливу увагу¹⁰.

Джерелом вивчення сприйняття Чорнобильської катастрофи українцями Канади та їх активних дій, спрямованих на допомогу постраждалим, є виданий в Торонто у 1990 р. збірник “Україна на грані екологічної катастрофи”¹¹ та щорічна увага до проблеми видань української діаспори Торонто: українського універсального журналу “Нові дні” та журналу української демократичної молоді “Молода Україна”¹².

На жаль, поза межами уваги і можливостей авторки залишився значний масив інших періодичних видань українських громадських організацій за рубежом. Дослідниця не мала достатньо можливостей вивчити це питання в повному обсязі, і тому прояви активності українських громадських організацій у діаспорі продовжують залишатися актуальним питанням та можуть бути предметом великомасштабного спеціального дослідження.

Висока громадянська активність у світі в зв'язку з подіями на ЧАЕС особливо яскраво виявилася у Сполучених Штатах та Канаді, зокрема через надзвичайну активність етнічних українців, що мешкали там й були настроєні в більшості своїй переконано антирадянськи. Наприклад, у США, де на той час діяло понад сотні українських організацій, уже 30 квітня перед представництвом Радянського Союзу при ООН у Нью-Йорку і Секретаріатом ООН почали проходити антирадянські демонстрації, які транслювалися на телебаченні. В церквах Нью-Йорка, Чикаго й інших міст проживання української діаспори служили панахиди по жертвах ядерної катастрофи у Чорнобилі. Українська громада направила телеграми президенту Сполучених Штатів з проханням вжити заходів для визначення масштабів та наслідків аварії й надати допомогу постраждалому населенню. В країні з цією метою почався збір пожертвувань. Першого травня 1986 р. Конгрес США прийняв на основі підготовлених українськими громадськими організаціями проектів “Резолюцію № 440”, у якій висловлювалася стурбованість тим, що уряди СРСР і УРСР не попередили інші країни про небезпеку в зв'язку з чорнобильською аварією. Резолюція вимагала дозволити прямиї телефонний зв'язок американських українців з родичами у районі трагічної події та надання їм допомоги. Тоді ж, у травні, в Нью-Йорку при “Українському інституті Америки”, було створено “Координаційний комітет у справах української катастрофи”, який звернувся до всіх обізнаних, з проханням повідомляти на спеціально виділені телефони всю інформацію стосовно ситуації в Київській, Чернігівській і Житомирській областях¹³.

Медичні й інші наслідки чорнобильської катастрофи постійно знаходилися у полі зору організацій української діаспори США й інших країн. Так, за ініціативою “Світового українського визвольного фронту” (СУВФ) серед українців США, Англії та ФРН проводився збір підписів під зверненням до Міжнародного суду ООН у Гаазі з вимогою розглянути питання про відповідальність Москви за аварію світового масштабу. Закордонне представництво Української головної визвольної Ради (ЗП УГВР) теж активізувало свої дії в зв'язку з чорнобильськими подіями, зв'язавши це з відкриттям 16 вересня 1986 р. у Нью-Йорку 41-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй і вимагаючи від вашингтонської адміністрації винести на обговорення ООН питання про ситуацію в Україні після аварії на ЧАЕС. У м. Вінніпег на XV Конгресі Комітету українців Канади (КУК), який було перейменовано в Український Канадський конгрес, у жовтні 1986 р. було створено комісію для збирання інформації про наслідки ядерної катастрофи та ситуацію в районах, що постраждали від неї¹⁴. Ця інформація мала поширюватися у міжнародних організаціях, а також серед учасників конференції по безпеці й співробітництву в Європі¹⁵.

Під тиском громадськості та враховуючи досвід Хіросіми й Нагасакі, подій на Трі Майл Айленд, дбаючи про безпеку своєї держави,

конгрес США, його комітети та підкомітети, палата представників сенату практично відразу після аварії почали регулярні слухання різних аспектів чорнобильської катастрофи та її наслідків. Так, 1 і 7 травня такі слухання відбулися у комітетах закордонних справ, енергетики та торгівлі; 5 й 15 травня – в підкомітетах із сільського господарства, продоволяства, транспорту і лісового господарства та комітеті з питань економіки; 8 й 14 травня, 19 червня, 22 липня і 18 листопада – у комітеті з науки й техніки, підкомітеті з питань енергетики, де, зокрема акцентувалося на необхідності посилення контролю за станом безпеки ядерних реакторів американських АЕС¹⁶.

Необхідно відзначити, що політичне протистояння двох систем не завадило проявам активного співчуття постраждалим. Евакуація та переселення протягом післяаварійного часу із забруднених територій 162 тис. осіб¹⁷, прояви наслідків впливу на організм людей, і особливо дітей, погано проведеної йодної профілактики, радіоактивного забруднення води, повітря та продуктів харчування, зростання захворюваності населення – все це справило величезне враження на громадськість за межами Радянського Союзу і стало предметом уваги раніше створених і нових громадських організацій, які виникали саме у зв'язку із бажанням допомоги постраждалим.

Однак, перебування України у складі тоталітарної бюрократичної держави – СРСР до певної міри ускладнювало організацію передачі гуманітарної допомоги у 1987 – 1991 рр. Так, коли уряд США виділив 150 млн. дол. на продукти для постраждалих, то 70% їх одержала Росія, 28 – Прибалтика і лише менше як відсоток – Україна¹⁸.

Зміни в справі надання допомоги Україні, і в першу чергу її дітям, відбувались, завдячуючи значним зусиллям неурядових організацій США, зокрема Фонду надання допомоги дітям Чорнобиля, який був створений американцями українського походження. Виступаючи наприкінці 1989 р. з лекціями у США й Канаді, відомі культурні і громадсько-політичні діячі України І. Драч та В. Яворівський звернулися до українських емігрантських організацій із закликом активізувати допомогу постраждалим, після чого громадськість цих країн створила численні відділення та товариства сприяння фонду допомоги потерпілим від аварії.

Фонд допомоги дітям Чорнобиля (ФДДЧ), засновниками якого є громадяни США, українці за походженням, доктор Зенон Матківський (президент) та Надія Матківська (виконавчий директор), юридично був оформлений і зареєстрований в січні 1990 р.

До 1990 р. вони неодноразово відправляли до України великі партії гуманітарної допомоги. Крім того цим фондом було організовано лікування в Сполучених Штатах Америки важко хворих дітей, що, враховуючи високу вартість медичного обслуговування у цій країні, потребувало значних сум грошей¹⁹.

Родина Матківських ще задовго до Чорнобильської катастрофи

стала відома своєю активністю в благочинних справах, спрямованих на покращення роботи шпиталів, допомогу дітям у Сполучених Штатах Америки. Тому в українській діаспорі їх діяльність, спрямована на допомогу постраждалим від аварії на ЧАЕС, мала широкий розголос. За кілька місяців було зібрано сотні тисяч доларів, придбано ліки, вітаміни, медичне обладнання, продукти, одяг. Уряд УРСР виділив транспортний літак АН – 124 “Руслан”, який оперативно доставив на Бориспільське летовище першу партію цінного вантажу на кілька мільйонів доларів²⁰.

Спочатку все планувалося як одноразова акція, тим більше, що вимагалось сплатити дуже великий податок на вантаж, але вирішення цієї проблеми взяла на себе Лотуцька компанія (США), й робота благодійного фонду продовжилася на багато років.

Подібні дії в наступні роки, особливо після набуття Україною державної незалежності, стали систематичними, і зокрема, завдячуючи контактам і співпраці з громадськими організаціями в Україні, які теж з'являлись як реакція на подію 1986 р.

Так, високий авторитет за кордоном мала Українська екологічна асоціація “Зелений світ”. Вона активно використовувалась як посередник для передачі гуманітарної допомоги в Україну. Суттєву матеріальну допомогу їй, а через неї – істинно стражденим, за інформацією активіста асоціації Н.Ю. Преображенської, – однією з перших надала у 1991 р. організація “Американці за людські права в Україні” (президент – Божена Ольшанівська). А Іван Олексин – голова Братського Союзу Америки – весь час опікувався дітьми, хворими на лейкемію, і надавав кошти Українському спеціалізованому диспансеру радіаційного захисту населення. Свою благородну діяльність він продовжує і до сьогодні. Завдяки турботі Союзу українок Америки (голова Аня Кравчук) лікарні Львова одержали коштовне медичне обладнання, а мешканці Рівненської області – харчові продукти²¹.

Іншою впливовою громадською організацією в Україні, через яку сюди спрямовувалась гуманітарна допомога, був Фонд спасіння дітей України від чорнобильської трагедії при Українській Раді Миру. Через нього Християнська Допомогова Служба (президент Юджин Крайзек) та Союз українок Великої Британії (Леся Дяківська та Люба Фостун) передали для постраждалих молодих ліквідаторів великий вантаж харчових продуктів та конче необхідних предметів та засобів гігієни великої вартості. А лікарні Києва, Славутича та Коростеня одержали у великій кількості необхідні медикаменти та предмети одягу від організацій “Україна-33” (голова Геня Кузин) і “Рона-Альпи-Україна”, очолюваної Робертом Гуйю (Франція)²².

Фонд допомоги дітям Чорнобиля (ФДДЧ), створений родиною Матківських і у наступні роки, в умовах незалежної України, долаючи на початковому етапі своєї діяльності бюрократичні припони в більшості з українського боку, продовжував свою благородну діяльність.

Так, у дев'ятий за рахунком політ самий великий транспортний літак у світі АН-225 "Мрія" вирушив з гуманітарним вантажем з американського аеропорту Ріккенбакер 19 серпня 1992 року й через 17 годин доставив у Київ 145 тонн вантажу вартістю близько 5 млн. дол., що складався з медичного обладнання та препаратів, зібраних для України по всій Америці. Надія Матківська з вдячністю говорила про участь у гуманітарній акції багатьох американців як українського, так й іншого походження. Особливо вона відзначила внесок у цю справу фармацевтичних фірм Вектон-Діскінін, "Брістол-Майєрс Сквібб" а також "Мерк", "Шарп" і "Дуан", кожна з яких надала своєї продукції на сотні тисяч доларів. Цю гуманітарну акцію підтримав й Уряд США. За його розпорядженням гігантський літак було безплатно запровадено, на що витрачено 70 тис. дол.²³

На кінець 90-х рр. Фондом було зібрано та передано до України 1200 тонн гуманітарної допомоги на суму майже 45 млн. американських доларів. Для цього загалом довелося організувати 20 повітряних і 5 морських рейсів Тільки авіарейсом 11 листопада 1998р. літак АН-124 ("Руслан") доставив у міжнародний аеропорт "Бориспіль" 70 тонн гуманітарного медичного вантажу на суму 3,5 млн. дол. Хірургічне обладнання й медикаменти планувалося відправити до 18 лікарень шести міст України. Але в зв'язку з надзвичайно гострою екологічною ситуацією, що склалася у Закарпатті, частину гуманітарної допомоги було переадресовано саме туди. Ця допомога оцінювалась сумою близько 800 тис. дол. (27 контейнерів) і складалася з речей першої необхідності, а саме: аптечок, одноразових шприців, хірургічних рукавиць, антибіотиків, знеболюючих таблеток, ланцетів для аналізу крові, вітамінів для дітей та дорослих тощо.

Якщо на початковому етапі діяльності ФДДЧ через відсутність інформації про конкретні потреби медичних закладів мали місце деякі непорозуміння з Міністерством охорони здоров'я, то в подальшому вони були зняті. Спочатку медикаменти просто розподілялися по лікарнях, але, зрозумівши недостатню ефективність такого підходу, Матківські й активісти їх Фонду взялися за реалізацію тих проектів, що мали перспективу. При Львівській обласній спеціалізованій дитячій лікарні, наприклад, ними було організовано лабораторію для проведення досліджень крові. Загальна сума допомоги до цього закладу становила 5,5 млн. дол. Щоб лікарі навчилися працювати на новому обладнанні, декого з них довелося направляти до Сполучених Штатів Америки для відповідної підготовки. Було запрошено до США також групу лікарів, які спеціалізувалися на захворюваннях щитовидної залози.

Друга з програм медичної допомоги Україні Фонду полягала у доставці до Київської лікарні невідкладної допомоги спеціального розчину для діагностування захворювань мозку. Було проведено 7000 діагностувань, внаслідок яких виявили 700 випадків різних пухлин мозку. Це значно пришвидшило їх ефективне лікування.

Розуміючи, у зв'язку з депресивним станом постраждалого населення, необхідність внесення у громадську свідомість, і особливу дитячу, оптимістичного світосприйняття, ФДДЧ Матківських з роками трансформувався у Фонд допомоги і розвитку дітей Чорнобиля. Їх благодірна діяльність продовжується й понині, акцентована саме на понятті “розвитку”, що засвідчив виступ добр. Зенона Матківського у Києві на Міжнародній конференції “Двадцять років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє” 24 квітня 2006 р.

В цілому слід зазначити, що активність у зв'язку з чорнобильською катастрофою громадських організацій української діаспори в різних країнах світу і зокрема, США та Канаді, пройшла певні етапи становлення та розвитку. Так, перебування України у складі СРСР активізувало у післяаварійний час політичну антирадянську діяльність старих громадських організацій. Паралельно відбувався процес творення нових організацій, породжених саме наслідками катастрофи, привернення уваги зарубіжних українців до необхідності гуманітарної підтримки постраждалого населення.

Набуття Україною державної незалежності та розширення поняття “українська діаспора” у зв'язку із розпадом СРСР, становлення системи нових українських організацій за межами держави на певний час знизили рівень уваги до чорнобильської проблеми. Однак вона продовжує нагадувати про себе. Саме тому вивчення внеску громадських організацій діаспори у подолання гуманітарних наслідків катастрофи залишається надзвичайно актуальною.

Примітки:

¹ Розрахунки зроблено авторкою на основі Закону України “Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006 – 2010 роки” від 14 березня 2006 р. № 3522-IV.

² Більш детально див. кн. Барановська Н.П. Україна – Чорнобиль – світ. Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі 1986 – 1999. – К., 1999. – 400 с.

³ Наслідки катастрофи в Чорнобилі // Визвольний шлях: Сусп.-політ. і наук.-літ. місячник. – Лондон: Укр. Видавничка Спілка. – 1986. – № 8. – С. 946-947; Дмитрів І. Коли повідомлено Москву про аварію в Чорнобилі? // Там само. – С. 948; Горак Й. Чорнобиле-Чорнобиле!: Вірш // Там само. – № 12. – С. 1458; Коваль З. Політичні консеквенції, советська інформація і “гласність” // Там само. – 1987. – № 8-9; Москва будує в Чорнобилі кацети // Там само. – 1987. – № 8-9. – С. 985; Бедрій А. За Чорнобиль обвинувачуємо Росію! // Там само. – № 8-9. – С. 927-933.

⁴ Скамай Яр. В другу річницю Чорнобильської катастрофи // Визвольний шлях. – 1988. – № 6. – С. 678-695; Демонстрації і мітинги в третю річницю Чорнобильської трагедії // Там само. – 1989. – № 8. – С. 998-999; Бадзьо Ю. У центрі Європи – Чорнобиль.: Стаття відомого укр. публіциста з приводу 3-ої річниці Чорнобильської трагедії // Там само. –

1989. – № 9. – С. 1089-1093; “Хай живе КПСС на Чорнобильській АЕС”: Демонстрації в річницю Чорнобильської трагедії // Там само. – 1990. – № 7. – С. 804-805.

⁵ У справі наслідків Чорнобильської трагедії: Відкрита заява Київ. філії Укр. Гельсінської Спілки // Визвольний шлях. – 1990. – № 3. – С. 372-373; Дудко С. Відлуння Чорнобиля: Промова вченого секретаря ЕКОРАДИ, члена Ради Асоціації “Зелений світ” // Там само. – 1991. – № 8. – С. 935-938; Політюк П. Чорнобиль – де знайти істину: за матеріалами розслідування незалежного об’єднання юристів Асоціації “Зелений світ” 26 квітня 1991 р. // Там само. – 1991. – № 7. – С. 805-812.

⁶ Полтава Л. Чорнобильська поема: Вірш // Визвольний шлях. – 1989. – № 5. – С. 596-601; № 6. – С. 722-725; Форкап Хуліо. Чакаун-підмайстер у Чорнобилі: Вірш // Там само. – 1989. – № 8. – С. 970-971; Пахльовська О. Чорнобильські села; Чорнобиль; “...Я знала Вас тиха, старесенька Річка...”: Поезії // Там само. – 1991. – № 4. – С. 438-439.

⁷ О. Ж. Суть речі Чорнобильської трагедії // Сучасність: Література, мистецтво, сусп. життя. – Мюнхен, 1986. – № 6. – С. 74-76; Ковалевська Л. Не приватна справа: До Всесоюзної наради з проблем постачання. Рішення XXVII з’їзду КПРС – в життя. Пост “Літературної України”. Чорнобильська атомна // Там само. – 1986. – № 6. – С. 64-69; Прокоп М. Атомна катастрофа в Чорнобилі // Там само. – 1986. – № 6. – С. 70-73; Моравецький К. Вислів співчуття. З приводу нещастя, якого зазнали мешканці Чорнобиля та околиці // Там само. – 1986. – № 6.

⁸ Бачинська М. Трагедія Чорнобиля продовжується... // Наше життя. – Нью-Йорк: Союз Українок Америки, 1990. – № 4. – С. 6; Кузьменко С. Чорнобильська слава: Вірш // Там само. – 1990. – № 4. – С. 7; Чайківська І. Чорнобиль – незаживаюча рана // Там само. – 1991. – № 4. – С. 14-15; Орел Л. Чорнобиль: доля народної культури Полісся // Там само. – 1993. – № 4. – С. 11-13.

⁹ В Італії масові засоби інформації не перестають приділяти увагу страхітливим наслідкам Чорнобильської катастрофи (Патріярхат). Управа Укр. Патріярхального Світового Об’єднання і Крайова Управа Укр. Патріярхального Тов-ства. – Нью-Йорк, 1989. – С. 31-32.

¹⁰ Рябчук М. Чорнобильська катастрофа: виклик і відповідь // На рік 1996. Річник 86-ий. – Нью-Йорк: Свобода, 1996. – С. 34-41; Миронюк С. Полин-Чорнобиль: Вірш // Там само. – С. 41; Мухойд М. Чорнобильська вдова: Вірш // Там само. – С. 60.

¹¹ Інформацію про нього див. у газ. “Зелений світ”. – 1990. – № 9-11, 14, 15; 1991. – № 1.

¹² Мухарський А.И. Чорнобиль трансценденція: Вірш // Нові дні: Укр. універс. журн. – Торонто, 1994. – № 529-539. – С. 3; Шупер Д. Зона “Чорнобиль”: До 10-ліття катастрофи 26 квітня 1986 р. // Там само. – 1996. – № 553. – С. 23-24; М. Г. Чорнобиль // Молода Україна: Журн. укр. демократ молоді. – Торонто, 1997. – № 437. – С. 40; Кузьменко С. Дар на лікування хворих дітей, жертв Чорнобильської трагедії // Там само. –